

Tiit K u k k
(Tartu)

KARJALA INDEFINIITSETE JA EITAVATE
ADVERBIDE MOODUSTUS

Sissejuhatavat

Siin esitatav ainek moodustab ühe osa karjala adverbimoodustusest. Seetõttu antakse esmalt ülevaade adverbimoodustuse süsteemist, seda muidugi üksnes niivõrd, kui võrd seda nii väikesel pinnal teha saab ning alles seejärel minnakse konkreetselt sekundaarse adverbimoodustuse juurde.

Primaarseesse adverbimoodustusse kuuluvad 1. morfeemne moodustus (1.1. afiksatsioon; 1.2. kompositsioon) ja 2. mittemorfeemne moodustus (2.1. noomenivormide adverbistumine; 2.2. analoogiamoodustised). 3. moodustusrühma kuuluvad nn adverbikaanete (instruktiiv ja prolatiiv) baasil moodustunud adverbid. Adverbistumise all mõistetakse käesolevas töös mingi noomenivormi semantilist või vormilist (nt fonoloogiline muutus tüves, mittefunktsionaalne mitmusevorm) eristumist noomeni paradigmat (s.t eristumist diakroones mõttes, sest mõningal juhul võib tervikparadigma olla tänapäeva keelest taandunud, kuid sellisel juhul on see hõlpsasti taastatav). Analoogiamoodustiste all mõistetakse siin lekseeme, mis vormilt langevad kokku eelnevate (s.t käändevormiliste) adverbidega, kuid millel neist erinevalt täielik paradigma puudub (seda nii sünkroones kui ka diakroones mõttes). Primaarmoodustuse tulemiks on põhiadverb; lisaks primaarmoodustusest lähtuvaile kuuluvad põhiadverbide hulka ka morfeemataaliselt analüüsimatud - nii genuinsed kui ka hilislaenulised - adverbid (eelolevas toetume põhiliselt järgmistele autoritele: Koski 1982; Saari 1974; Vare 1979; Кубрякова 1965).

Sekundaarseks adverbimoodustuseks nimetatakse modifitseeritud tähendusega adverbide moodustamist põhiadverbide baasil. Sekundaarse adverbimoodustuse üldskeem on järgmine:
 $Pr_{mod} + D \sim D + Suf_{mod} \rightarrow D_{mod}$. Modifitseerivad afiks

võib tähenduse alusel jagada viide rühma: 1) moderatiivsed; 2) indefiniitsed; 3) eitavad; 4) deminutiivne; 5) komparaatiivne. Põhjus, miks modifitseerivad liited eristatakse siin spetsiaalsetest (= transponeerivatest) adverbiliidetest, on selles, et modifitseerivad liited on sõnaklassidevahelised: nii on indefiniitsus- ja eitusliide kasutusel nii pronoomeni- kui ka adverbimoodustuses, komparatiivsusliide adjektiiv- ja adverbimoodustuses, deminutiivsusliide aga substantiivi-, adjektiiv- ja adverbimoodustuses. Tegemist on üldisemate, mõtlemiskategooriatega, mis sõnamoodustuses saavad konkreetse morfoloogilise väljenduse. Õigupoolest kuuluvad kõik nimetatud kategooriad sõnamoodustuse perifeeriasse. Sõnamoodustusega kaasneb tavaliselt transpositsioon ühest sõnaklassist teise (nt S/A/P/N + Suf_D → D; võimalik on ka D₁ + Suf_D → D₂, kuid viimane nähtus on tekkinud analoogiaühendusena sekundaararengu tulemusel). Sekundaarse adverbimoodustuse puhul aga üksnes modifitseerub lekseemi põhitähendus vastavalt modifitseeriva liite tähendusele.

Artikli piiratud mahu tõttu võetakse käesolevaga vaatluse alla ainult indefiniitsete ja eitavate adverbimodifikatsioonide moodustus. Vaatlus keskendub kahe põhiküsimuse ümber: 1) vormiline külg - modifitseeriva afiksi liitumine põhjadverbiga ja liite alternandid (arvestamata jäetakse suprasegmentaalsed foneetilised alternandid, mis tingitud palatalisatsioonist ja vokaalharmoniast); 2) sisuline külg - missuguste tingimustega on piiratud vastava modifikatsioonimalli esinemus. Modifitseeritud adverbide hulgas on mõningaid tuletisi, mida kasutatakse ka adnominaalselt, kuid adverbaalsuse/adnominaalsuse eritlemine ei kuulu käesoleva artikli teema piiridesse. Analüüsi aluseks on põhiliselt lõunakarjala perifeersetel murrakute näitestik (nende all mõistetakse Vene NFSV Leningradi, Novgorodi ja Kalinini oblastites kõneldavaid Tihvini, Valdai, Vesjegonski, Tolmatšu ja Djořža murrakuid; termin esmakordselt: Öispuu 1985). Võrdlusematerjali tuuakse livviko (aunuse) ja/või lüüdi murredest (viimaste näitestik on eelnevast eraldatud kahe kaldkriipsuga) ja kontrastiivseid paralleele soome ja/või eesti keelest. Et foneetilises transkriptsioonis kirja pandud tekstides esineb suurt ebaühtlust (eriti afiksitate kokku- ja lahkukirjutamise osas alussõnaga), siis näitesõnade loendis kasutatakse ühtlustatud kirjutusviisi, lausenäidetes on alimate kirjutusviis muutumatuna säilitatud (v.a i K. Manži-

ni kirjapanekutes õ asemel). Modifitseerivate liidete morfeemitähised antakse kaldjoonte vahel, nt eitav prefiks ei/.

I. Indefiniitsed adverbimodifikatsioonid.

1. Prefiksaalsed.

1.1. /kuda/

Ves kudakunne 'kuhugi' ← kunne 'kuhu', kudamissa 'kuskil' ← missa 'kus', kudakuin 'kuidagimoodi' ← kuin 'kuidas' // L kudakus 'kusagil; siin-seal' ← kus 'kus', kudakui 'kuidagimoodi' ← kui 'kuidas', kudakonzu 'millalgi, kunagi, mõnikord' ← konzu 'millal, kunas', kudakonzassah 'teab kui kaua, teadmata kaua' ← konzassah 'kui kaua'.

Nt - tuhoiin kuda-kunne kai dengat (KM) 'raiskasin kuhugi kogu raha'; mie omalla ijällä kuda-missa olin (KM) 'ma olen oma elus mõneski kohas olnud'; hänellä oli pahattšane astovakulu, kumbazella ukko kuda-kuin loppi astoimizen (KM) 'tal oli vilets sahanäru, millega vanamees kuidagimoodi lõpetas kündmise'; // kudakus vie on lundu (LMS) 'siin-seal veel on lund'; kudakui menimmo talves poikki lehmän kere (LMS) 'kuidagimoodi elasime lehmaga üle talve'; kudakonzu kävelöw harvažeh 'mõnikord harva käib'; kudakonzassah olen vuottanuh, ei tule ni ken (IMS) 'olen oodanud teab kui kaua, mitte keegi ei tule' (KKS II 477, Säämäj).

Eesti keeles täidab samalaadset funktsiooni liide -ki ~ -gi, mis oma põhitähenduselt on rõhutav. Liitudes nn pro-adverbidega, moodustuvad indefiniitsed adverbid, nt kuhugi ~ kusagile, kuskil ~ kusagil, kuskilt ~ kusagilt, kunagi, millalgi, kuidagi; soome keeles on moodustus analoogiline eesti keelega (nt jossakin, jostakin, jolloinkin, milloinkin).

2. Sufiksaalsed.

2.1. /olгах/

/olгах/-liide on oma leksikaalse tähenduse kaotanud verbaalset päritolu liide (< sg 3. isiku imperatiiv olгах 'olgu').

Vee kunnolгах 'kuhugi' ← kunne 'kuhu', missolгах 'kuskil' ← missa 'kus', mistolгах 'kuskilt' ← mistä 'kust', kuinolгах 'kuidagimoodi' ← kuin 'kuidas', konzolгах 'kunagi, millalgi' ← konža 'millal'.

Nt - etsi, hiän kunn-olгах peittiätsi (KM) 'otsi, ta peitis end kuhugi'; miss-olгах händä ruvetah mainimah (KM) 'kuskil hakatakse teda meenutama'; tüttö vuotti mist-olгах

kirja (KM) 'tüdruk ootae kuskilt kirja'; eiä hoppuot-ss. kuin-olgha manan kodih aiat (KM) 'ära muretae, kuidagimoodi jõuan koduni'; jogo zagatka konz-olgha arbiatšou (KM) 'iga mõietatus arvatakse kunagi ära'.

/olgha/-aufika on teadaolevalt puht-karjalapärane, eesti ja soome keelea vaeted puuduvad.

2.2. /to/

/to/ on vanalaenuline aufika, mis vene keelea täidab analoogilist funktsiooni, nt куда-то, где-то, откуда-то, когда-то, почему-то, как-то.

Tol kunneto 'kuhugi' ← kunne 'kuhu', minfäto 'millegipäraat' ← minfah 'millepäraat', Tih missäto 'kuskil' ← missä, mistäto 'kuskilt' ← mistä 'kust', kuinto 'kuidagi' ← kuin 'kuidas'.

Nt - mie tädä kniigua vardeičiin, no kunneto kado (OKP 51) 'ma hoidain aeda raamatut, kuid (see) kadus kuhugi'; i minfah-to tämä baraina jäi puamettih (OKP 170) 'ja millegipäraat jäi see teoorjus meelde'; sano mi, an v a s k a l l e /sto on missä to dengua (OKPT 221) 'ütleb meie Vaskale, et kuskil on raha'; druk äündü mistä-to mužikka (KKN I 110) 'äkki ilmub kuskilt mees'; tigra kuin-to virvietšsi käzilöistä (KKN I 109) 'tiiger pääses kuidagi käte vahelt välja'.

2.3. /nibu/

Võimalikud alternandid: -bui, -buien, -nibu, -nibui, -nibuien, alueeka kõikidel juhtudel venelaenuline -nibu (<нибудь), mis vene keeles kannab sama tähendust.

Tih missäbui ~ missäbuien 'kuskil' ← missä 'kus', kuinnibuien 'kuidagi' ← kuin 'kuidas' // L kuinibu id, konzunibu 'millalgi' ← konzu 'millal'; samavõrd võimalikud on ka *kunnenibu 'kuhugi' ← kunne 'kuhu', *mistänibu 'kuskilt' ← mistä 'kust', *minfännibu 'millegipäraat' ← minfah 'millepäraat', kuid nende tegelik kasutus vajab veel praktilist kontrollimist.

Nt - ka kavat missä buien (OKPT 222) 'vaat, kaevad kuskil'; nu ni sie b i r š o v a l l e // doiji/ da kuin nibuien (OKPT 189) 'sa mine kuidagimoodi Birtšovani'; // sa, emändö, kuinibu kasvata händö viideh vuodessah (OKP 24) 'sa, emand, kasvata teda kuidagimoodi viie aasta vanusen'; konzu-nibu tulow (LMS) 'kunagi tuleb'.

2.4. /libo/

Päritolu: < вл либо (nt когда-либо, где-либо), mis vene keelea on analoogilise tähendusega. Näidetega on kõnesolev

liide napilt esindatud, L konzulibo 'kunagi, millalgi' ← konzu 'millal' : konzulibo roih makaun velgu (IMS). 'kunagi tuleb maksta võlg'. Teoreetiliselt on moodustatavad ka *kunne-libo 'kuhugi' ← kunne 'kuhu', *kuslibo 'kuskil, kuskilt' ← kus 'kus, kust', *kuilibo 'kuidagi' ← kui 'kuidas', kuid tootud moodustiste tegelik kasutus (= vastuvõetavus keele kõneleajale) vajab edaspidi kontrollimist.

II. Eitavad adverbimodifikatsioonid.

1. /ni/

Õieti esinevad eitavate modifikaatoritena kaks tähenduslikult absoluutselt samast prefiksit - /ni/ ja /ei/, mis on ainult erinevat etümoloogilist päritolu. Esimesel juhul on tegemist venelaenulise eitusprefiksiga (<ни-: нигде, никуда, никогда jne); teisel juhul genuinse eitusformandiga, mis taandub eitusverbi 3. isiku vormile. On tõenäone, et prefiksite keelekasutusse tulek on olnud paralleelne, kusjuures tingitus on olnud vastastikune.

Prefiks varieerub kujul ne- ~ ni-. Mõlema sufiksi liitumisel säilib põhiadverbi rõhk.

Tih niku.nne 'mitte kuhugi' ← kunne 'kuhu', nimi.ššā 'mitte kuskil' ← missā 'kus', Val. neku.nne (= niku.nne), neko.nža 'mitte kunagi' ← konža 'millal', // L niko.nzu (= neko.nža), Lü niko.nz (LT II 149) id.

Nt - masinatta ni kunne ei lähtietä (OKPT 82) 'masinata ei minda kuhugi'; ni missā nāv ei (OKPT 34) 'mitte kusagil pole näha', surmašta et uiji nekunne (KVM 115) 'surma eest ei lähe kuhugi'; kāvelōw iēfiā, ei vaivu neko.nža (KVM 136) 'käib ees, ei väsi kunagi' (mõistatus; = uks).

2. /ei/

Val eimi.štā 'mitte kuskilt' ← mistä 'kust', eie.dāhōānā 'mitte kaugel' ← edāhōānā 'kaugel'; // L eiku.a 'mitte kuskil, mitte kuskilt' ← kus 'kus, kust'; Lü eilo.itton 'mitte kuskil' ← loitton 'kaugel'. Seega /ei/-lised vormid on kõigis põhimurretes esindatud ja arvatavasti ka kõikidest muudest proadverbidest moodustatavad eitavad modifikatsioonid on tarvitusel (*eiku.nne, *eimi.ššā, eiko.nža jt), kuigi tundub, et /ni/-line eitus on elujõulisem ja enamtarvitatav.

Nt - ieibōā ottōa eimi.štā (KVM 85) 'leiba pole kuskilt võtta'; ei edāhōānā meistā tundih kakši akkoa heināh hebozella (KVM 137) 'mitte kaugel meist tulid kaks naisthobusega heinale'; // ei kuz ieibiā lapsile olluh ottua (OKP

43) 'mitte kusagilt polnud lastele leiba võtta'; ''Golovaz
'eli // 'ei voiton 'česounaz 'ondu hūo / 'elettih 'lāhin
'grāžal (G P 181) 'Golovade majas elas ..., nad elaeid mae-
kūnka lähadal, mitte kangel kabelist'.

Kokkuvõtteid

1. Niisiis on eitavate ja indefiniitsete adverbide moodus-
tus määratud puhtsemantiliselt, põhiadverbide vorm ei tingi
siin midagi. Noodustuspiirkond on küllalt selgepiiriline ja
see piirdub nn proadverbidega (analoogia: noomenid ↔ pro-
noomenid, adverbid ↔ proadverbid).

2. Et nii eitus- kui ka indefiniitsusafiks on oma tekkel-
(= oma praeguses kasutusfunktsioonis) suhteliselt hilised,
siis nende liitumine põhiadverbi tüvele praktiliselt mingi-
suguseid morfoloogilise muudatuse eelle ed kaetu, v.a. vo-
kaslikao juhtumid põhiadverbi tüve lõpust vokaaliga algava
/olgah/-liite ühinemisel tüvega.

3. Tähelepanu väärib indefiniitsusafikeite suur hulk. Tun-
dub, et murdealati on kinnistunud üks dominantne liide, mi-
da maud liited oma tähendusnäanssidega täiendavad. Nii on
/elgah/ fikseeritud vaid Vesjegonski murrakust, /libo/liv-
viko murdest, /to/ mitmest lpm-st. Kõige laiemal levikuga,
otsustades meie käsutuses oleva näitematerjali alusel, on
/nibut/, mille esinemise kohta on näiteid nii lpm-dest kui
ka livviko murdest.

L ü h e n d i d

Materjali allikad: KKN I = E. L e s k i n e n, Karja-
lan kielen naytteita I, KKS II = Karjalan kielen ganakirja
II, Helsinki 1974 (LSPUUVI, 2); KM = Konstantin Manzini kir-
japanekud Vesjegonski murrakust (Besti NSV TA KKI soome-ug-
ri keelte sektoris); KVM = P. P a l m e o s, Karjala Valdai
murrak, Tallinn 1962; LM II = P. V i r t a r a n t a, Lyy-
dilaisia teksteja II, Helsinki 1963 (SUST 130); LMS = Liv-
viko murde sonaraamat (Г.Н. М а к а р о в, Диалектологичес-
кий словарь карельского языка (ливвиковский д.); kasikiri NSVL
TA Karjala filiaali KKAI keelesektoris); OKP = Г.Н.М а к а р о в,
Образцы карельской речи. Калининские говоры, М.-Л.
1963; OKPL = Г.Н. М а к а р о в, В.Д. Р я г о е в, Образцы
карельской речи. Говоры ливвиковского диалекта карельского
языка, Л. 1969; OKPT = В.Д. Р я г о е в, Образцы карельской
речи. (Тихвинский говор собственно карельского диалекта),
Л. 1980; OLP = А.П. Б а р а н ц е в, Образцы ливвиковской
речи. (Образцы корпуса ливвиковского идиолекта) I, Петроза-
водск 1978.

Keeled, murded ja murrakud: lpm = lõunakarjala peri-
feersed murrakud; Val = Valdai, Ves = Vesjegonski, Tol=Tol-
matsu, Tih = Tihvini, Djo = Džorža; L = livviko (aunuse)mur-

re; vn = vene keel.

Sumbolid: D = põhiadverb, D_{mod} = modifitseeritud tähendusega adverb, Pref_{mod} = modifitseeriv prefiks, Suf_{mod} = modifitseeriv mod suffiks, S = substantiiv, mod_A = adjektiiv, P = pronomen, N = numeraal, sg = singular.

K i r j a n d u a

K o s k i, M. 1982, Suomen johto-opin morfologiaa, Turku; S a a r i, H. 1974, Sonamoodustus, laenamine ja morfeemimoodustus. - Keel ja Kirjandus, 211-218; V a r e, S., 1979, Lahtekohti eesti derivatsioonil kvaatluseks, Tallinn;

К у б р я к о в а Е.С., 1966, Что такое словообразование, М.; И й с п у Я.Х.А., 1966, Система глагольного словоизменения в карельских периферийных говорах. Дисс. канд. филол. наук, Таллин.

Тийт К у к к
(Тарту)

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ НЕОПРЕДЕЛЕННЫХ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ НАРЕЧИЙ В КАРЕЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются способы вторичного словообразования наречий в карельском языке. Общая модель образования будет следующее: $\text{Pref}_{\text{mod}} + D \sim D + \text{Suf}_{\text{mod}} \rightarrow D_{\text{mod}}$, где Pref_{mod} , Suf_{mod} - модифицирующие аффиксы, D - т.н. основное, немодифицированное наречие, D_{mod} - модифицированное наречие. По семантике модифицирующие аффиксы можно сгруппировать на 1) неопределенные; 2) отрицательные; 3) демунивативные; 4) модеративные; 5) компаративные. Более подробно рассматривается образование неопределенных и отрицательных наречий. К анализу подверглись модели, образуемые при помощи двух отрицательных (/di/ и /ei/) и четырех неопределенных аффиксов (/olga/, /ilbo/, /to/, /ai-but/). Делается вывод, что неопределенные и отрицательные наречия всегда мотивированы т.н. проадвербами; по аналогии имя ↔ местоимение (nomen ↔ pronomen) и наречие ↔ субститут наречия, т.е. замещающее его слово (adverb ↔ proadverb). Появление неопределенных и отрицательных аффиксов датируется поздним временем, слияние их с основой не вызывает почти никаких морфонологических изменений.